

і невербальних засобів спілкування і внутрішня відповідність образу професії – внутрішнє «Я».

Імідж розглядається як цілеспрямовано сформований образ якої-небудь особи, предмету, явища, який покликаний надати емоційну та психологічну дію з метою популяризації. Теоретичний аналіз даної проблеми дав можливість визначити імідж викладача вищої школи з зовнішніми і внутрішніми аспектами, які будуються на елементах, зокрема: професійна компетентність, ерудиція, педагогічна рефлексія, педагогічне мислення, імпровізація та педагогічне спілкування.

Імідж сучасного викладача вищої школи включає високий рівень комунікації, ефективність якої більше залежить від розвитку інтересу його оточення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азаров Ю.П. Радость учить и учиться / Ю.П.Азаров. – М., 1989. – 218 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація / Н.П. Волкова. –К.: Академія. 2006. – 255 с.
3. Зязюн И.А. Основы педагогического мастерства / И.А.Зязюн. – К., 1989. – 302 с.
4. Каложный А.А. Психология формирования имиджа учителя / А.А.Каложный. – К., 2004.– 228 с.
5. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах (загальні і вікові особливості): навч. посібник [для студентів вузів] / Я.Л.Коломинский. – М., 2000. – 278 с.
6. Левина М.М. Технологии профессионального педагогического образования / М.М.Левина. – М., 2001. – 388 с.
7. Маркова А.К. Психология труда учителя / А.К.Маркова. – М., 1993. – 298 с.
8. Панасюк А.Ю. Вам нужен имиджмейкер? Или о том как создать свой имидж / А.Ю.Панасюк. – М., 2000. – 302 с.
9. Почепцов Г.Г. Имиджелогия / Г.Г.Почепцов. – К., 2004. – 406 с.
10. Сеница И. Е. Педагогический такт и мастерство учителя / И.Е.Сеница –М.: Педагогика, 1983.– 248 с.

УДК 81'23.075.8

РЕАЛЬНІСТЬ МЕНТАЛЬНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ У ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОМУ ЕКСПЕРИМЕНТІ

Лариса Заскїна
(Луцьк, Київ)

У статті викладено результати комплексного вивчення образних і вербальних ментальних репрезентацій з допомогою психолінгвістичного експерименту. Основною діагностичною одиницею вивчення ментальних репрезентацій слугує концепт, який характеризується як образною, так і поняттєвою природою. Результати експериментального дослідження свідчать про те, що незважаючи на наближеність змісту образних і вербальних

репрезентацій, образні репрезентації є ширшими за своєю концептуальною наповненістю.

Ключові слова: ментальні репрезентації, психолінгвістичний експеримент, концепти, модальні/амодальні когнітивні структури.

В статье отображены результаты комплексного изучения образных и вербальных ментальных репрезентаций на основе использования психолингвистического эксперимента. Основной диагностической единицей является концепт, который характеризуется образной и понятийной природой. Результаты экспериментального исследования свидетельствуют о том, что, несмотря на сходство содержания образных, и вербальных репрезентаций, образные репрезентации являются более широкими по своей концептуальной насыщенности.

Ключевые слова: ментальные репрезентации, психолингвистический эксперимент, концепты, модальные/амодальные когнитивные структуры.

The results of complex study of imaginary and verbal mental representation by means of psycholinguistic experiment are highlighted in the article. Concept as construct of imaginary and verbal nature is considered to be the main diagnostic unit. The results of experimental research show that imaginary representations have similarity with verbal ones however possess deeper conceptual content.

Key words: mental representations, psycholinguistic experiment, concept, modal/amodal cognitive structures.

Постановка проблеми. Проблема втілення навколишньої дійсності у психіці людини у вигляді образу і знаку цікавила людство з початку виникнення філософської думки. Аристотель наполягав на серцецентричній парадигмі, локалізуючи репрезентації знань у серці, а Платон – на мозкоцентричній парадигмі, надаючи перевагу мозку як місцю зосередження людської думки і образу [9].

Найяскравішого вираження ця проблема отримала в період розвитку когнітивної парадигми, адже уся увага вчених зосередилась на природі людського розуму, його здатності обробляти інформацію і впорядковувати її в знання. Як зазначає Р. Солсо, проблема ментальних репрезентацій завжди зводилася і зводиться сьогодні до двох основних питань: структури і процесу [6]. Структура передбачає доволі метафоричний, умовний опис того, як влаштована когнітивна сфера, а процес – це набір операцій і функцій, якими індивід аналізує, перетворює та видозмінює отриману інформацію. У розвитку зарубіжної психолінгвістики когнітивний підхід до вивчення людського пізнання через мову іменується трансформаційною граматикою і пов'язується з іменем Н.Хомського [8]. Вчений один із перших підтримав думку раціоналістів про вродженість когнітивних механізмів людини, які дають змогу фіксувати різні фрагменти навколишньої дійсності у мову з допомогою універсальних ядерних структур.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У вітчизняній психолінгвістиці, предметом дослідження якої вважається мовленнєва діяльність, найглибше проблема уявлення і слова відображена у працях М.І.Жинкіна [1]. Вчений вводить поняття універсально-предметного коду як психофізіологічної основи

для образу і уявлень в результаті індивідуального сприйняття дійсності. Цей код є необхідною умовою для того, щоб фрагмент дійсності втілювався у відповідне слово. Експерименти М.І.Жинкіна на основі аналізу продуктів письмової діяльності (творів) за запропонованими малюнками у різних вікових групах свідчать про відмінності втілення образу у мовні одиниці. Так, вчений вказує на часту невідповідність ступеня аналізу у сприйнятті картини ступеню дрібності аналізу у тексті. Приклади таких висловлювань, як «...Був гарний день. Біля будинку в саду зібралися діти. Серед дітей був хлопчик, який грав на скрипці. Дівчинка, яка гралася з іграшками, теж почала слухати...» [1, с. 201], свідчать про те, що існують елементи картини, які не увійшли до словесного опису. Лише за умови згадування усіх, хто слухає музику, сполучник «теж» мав би сенс у наведеному фрагменті. М.І.Жинкін пропонує визначити ступінь відповідності образу і словесного знаку на основі таких критеріїв: розподіл предметних ознак у групі речень; виділення предикату; зв'язок між реченнями.

У період панування когнітивних поглядів на зв'язок мови і мислення проблема образу і знаку набуває втілення у понятті мовленнєвих репрезентацій. За О.С.Кубряковою, ментальні репрезентації – це одночасно процес і одиниця знакового або символічного представлення світу в голові людини [4]. Тому у вивченні ментальних репрезентацій неабиякої значущості набуває як їхній зміст, так і спосіб представлення. Незважаючи на наявність доволі розлогих теоретичних положень стосовно природи ментальних репрезентацій, їх структури та видів, основною проблемою для їх вивчення залишається експериментальний чи емпіричний доступ для їх виявлення. Операціоналізація поняття ментальних репрезентацій на експериментальному рівні відкриває шляхи для глибшого розуміння інтелектуальної організації людини, адже репрезентації є невід'ємною складовою різних когнітивних процесів – мислення, пам'яті, уяви, інтелекту загалом. Цим зумовлено **актуальність** запропонованого дослідження.

Метою цієї праці є дослідження реальності і відповідності різних видів ментальних репрезентацій на шляху переходу образів і уявлень людини у їх вербальне оформлення. Основним **методом** дослідження слугує психолінгвістичний експеримент.

Вклад основного матеріалу. Класичним дослідженням із серії когнітивних наукових проектів, спрямованих на вивчення ментальних репрезентацій, вважається гіпотеза подвійного кодування, запропонована А. Пейвіо [13]. Вчений експериментальним шляхом проранжував низку іменників відповідно до їхньої здатності породжувати образ як «мисленнєву картину, звук або інший сенсорний паттерн» [13, с. 386], а згодом визначив вплив ступеня цієї образності на запам'ятовування парних асоціацій. Результати дослідження свідчать про те, ступінь образності обох слів – стимулу і реакції – покращують запам'ятовування. У випадку наявності лише одного слова із високою образністю, особливої ваги набуває саме слово-стимул, що дає змогу розглядати образ як медіатор для відтворення реакції і перекодування її у слово. Конкретна інформація може бути втілена як образно, так і вербально (сутність подвійного кодування), тоді як абстрактна інформація – лише вербально.

На користь гіпотези подвійного кодування свідчать результати досліджень

науковців на чолі з Л.К. Перрі [14]. Вчені встановили, що діти у віці 18 місяців найкраще оволодівають значеннями твердих предметів, які мають чітку форму, наприклад, корзина, ключ, порівняно із предметами, що є безформними рідинами, наприклад, вода, молоко і т. ін. Чітка форма предметів дає змогу будувати образ цього предмета, який в подальшому іменується словом. Відтак, здатність індивіда кодувати інформацію подвійним способом зумовлює краще її запам'ятовування і відтворення.

Важливим питанням залишається питання про існування когнітивних механізмів, які дають змогу образу транслюватися у слово. На думку З.Пилишина, проміжними структурами для цього є пропозиціональні репрезентації [14]. Саме пропозиціональні репрезентації встановлюють зв'язки між модальними структурами (зором, слухом тощо) і мовним вираженням, а також характеризуються аргументно-предикативною структурою. Р. Джекендофф вважає, що образні і вербальні репрезентації зіставляються відповідно з модальними і амодальними (знаковими, символічними) структурами [11]. Відтак, класифікація ментальних репрезентацій представлена образними – модальними і вербальними – амодальними видами. Р. Джекендофф вважає, що усі ментальні репрезентації виводяться на один рівень – концептуальну систему, у якій образна (зорова, слухова, моторна) інформація зіставляється з вербальною.

Результати експериментальних досліджень різних видів ментальних репрезентацій представлені у психології мови Т.Харлі [10]. Психолінгвіст уводить поняття модулярності репрезентацій, яке передбачає наявність окремих індивідуальних репрезентацій для семантичних і граматичних знань. Семантичні ментальні репрезентації зіставляються з образними структурами, тоді як граматичні – з мовними. Отримані експериментальні дані у дослідженні С.М.Коссліна показують подібність когнітивних операцій, спрямованих на обробку образних і вербальних репрезентацій, що свідчить про їх доволі легкий і послідовний перехід з одного виду в інший [12].

Завданням нашого дослідження є встановлення відповідності образних і вербальних ментальних репрезентацій з допомогою психолінгвістичного експерименту.

Обґрунтування отриманих результатів експериментального дослідження. Операціональною одиницею експериментального вивчення ментальних репрезентацій у нашому дослідженні є концепти. Як зазначалося вище, «зустріч і стик» різних видів ментальних репрезентацій, на думку Р.Джекендоффа, відбувається у концептуальній системі [11]. Як показано у наших попередніх дослідженнях [2; 3], концептуальна система, на противагу ментальному лексикону, містить не лише поняття, а концепти, які охоплюють усю сукупність переживань, асоціацій, ситуацій, що супроводжують фрагмент дійсності, означений поняттям

Експеримент проводився у лабораторних умовах, в яких досліджуваним пропонувалося протягом 5 хвилин прослухати музичний твір Омара Акрама «Ангел надії». При цьому досліджуваним не повідомлялася назва твору. Інструкція для досліджуваних пропонувалася у такому вигляді: «Прослухайте музичний твір, після чого намагайтеся відтворити уявлений Вами образ твору на папері з допомогою фарб у вигляді образотворчих малюнків». Під час виконання завдання музика неодноразово повторювалася. Після завершення

роботи досліджуваним пропонувалося викласти намальований сюжет у невеличкому вербальному творі.

Експериментальне дослідження тривало протягом 60 хвилин. В експерименті взяло участь 50 досліджуваних – учасників Школи лідерів для представників студентського самоврядування (м. Луцьк, Волинь), віком від 18 до 22 років, серед них 22 юнака і 28 юнок. Для аналізу творів було залучено три експерти – вчені в галузі психолінгвістики. Таким чином, протягом експерименту у досліджуваних активізувалися два види образних модальних репрезентацій – слухові (образи музики) і зорові (візуальні образи малюнку) та амодальні вербальні репрезентації у вигляді тексту.

Дослідження проводилося з допомогою авторського методу аналізу концептів [2]. Концепт розглядається нами як сукупність вербального значення із асоціаціями (асоціативне значення), переживаннями (конотативне значення), ситуаціями (ситуативне значення) для позначення певного фрагмента дійсності. Розгляд концепту як важливої діагностичної одиниці для образу і слова обґрунтовується тим, що структура концепту містить як образні, так і вербальні складові.

Процедура аналізу концептів ґрунтується на класифікації останніх: концепти суб'єктів; концепти простору, концепти часу, концепти руху і концепти ознак. Вивчення сюжетів малюнків базувалося на образних (асоціативних, конотативних, ситуативних) складових усіх видів концептів, тоді як дослідження творів – на вербальному ядрі концептів – понять, що означали об'єкти/суб'єкти, простір, час, рух, час і ознаки.

У порівнянні з класичними експериментами М.І.Жинкіна завдання для досліджуваних у нашому випадку значно ускладнювалися. Адже досліджувані оперували вже двома модальними кодами – слуховим і зоровим, які згодом транслювалися в амодальний – вербальний код.

Розглянемо представленість концептів як одиниць образних і вербальних ментальних репрезентацій більш докладно. Наведемо приклад тору та його образний відповідник у малюнку.

«Осінь. Яскраво забарвлене листя опускається на паркові алеї. Сьогодні тут, на диво, безлюдно: ані гамору, ані шуму. Лише я вкотре прихожу до цієї старої лави під великим кленом у глибині парку. Це було наше місце. Тут всі найтепліші, найсолодші спогади того життя знову з'являються.

Я пам'ятаю той день, коли після виснажливої репетиції я спокійно сиділа у парку саме на цій лаві, а ти, молодий і стрункий офіцер, проходив повз мене. В мить наші погляди зустрілися, і світ для нас змінився. Всі говорили – ідеальна пара. Захоплювалися моєю грацією і тендітністю та твоєю силою і мужністю. Я завжди весела та життєрадісна, ти – стриманий і серйозний. Ми і дня не могли прожити один без одного. Але наше щастя тривало недовго. Нас розлучила відстань. Я й досі не можу пробачити собі, що обрала кар'єру, а не тебе. Все, що мені лишилося, це твої листи, місце в парку, спогади і самотність».

Як видно з цього твору, вербальні ментальні репрезентації містять такі концепти: суб'єкти (молода дівчина і офіцер), простір (алея у парку), час (осінь), рух («ти проходив повз мене», «я спокійно сиділа на лаві»), ознаки (найтепліші, найсолодші спогади життя). Таким чином, у творі спостерігається повна представленість виділених концептів.

На представленому малюнку цього досліджуваного зображено парк, лаву, на якій сидить немолода жінка, над нею як тло зображена молода дівчина-балерина, яка танцює, молодий офіцер. Увесь малюнок забарвлений жовтим кленовим листям. Із наведеного зображення видно, що літня жінка пригадує свою молодість (у зображенні молоді балерини та молодого офіцера). Таким чином, на малюнку представлені асоціації, переживання і ситуації як складові таких концептів: суб'єкти (літня жінка, молода балерина і офіцер), простір (паркова алея), час (осінь), рух (літня жінка сидить, молодий офіцер стоїть, балерина танцює), ознаки (сум і ностальгія).

Результати зіставного аналізу наведених образних і вербальних ментальних репрезентацій за допомогою концептів свідчать про те, що існує подібність і відповідність цих репрезентацій. Водночас образні репрезентації представлені дещо ширше за рахунок концепту суб'єктів (на малюнку зображено три суб'єкти, тоді як у творі їх двоє), концепту руху (на малюнку представлено концепт танцю).

Розглянемо інший приклад образних і вербальних репрезентацій.

«Любов існує незалежно від кілометрів, які розділяють закохані серця. Головне вірити в істинність почуттів, про що свідчить наступна історія. Сонце сідало за обрії моря, тихенько плескала вода, ніжна піна лягала на береги, обіймаючи лагідно їх. Крики чайок навіювали спогади про минуле літо, яке, на жаль, пролетіло як один день. На березі моря виднілася одинока постать зачарованої коханням дівчини. З під її руки випливали рядки для нього. У них було все – щастя, сум, розлука, любов, надія і віра в близьку зустріч. І через кілька днів, за тисячу кілометрів, він отримав її лист, який викликав у нього бурю емоцій. Ці листи – це зв'язок між ними, між їхніми серцями. Цей зв'язок триває цілий рік до наступного літа, в якому вони знову будуть разом: зустрічі, зоряні ночі, сонце всередині сплетених рук. Але літо триває недовго, лише дев'яносто днів. Та любов настільки самовіддана, вірна, щира і безкордонна, триває вічно».

У наведеному фрагменті представлено такі концепти: суб'єкти (одинока постать дівчини), час (літо, дев'яносто днів, рік, ночі), ознаки (щастя, сум, розлука, любов, надія). Як видно у творі не представлено концепти руху і простору. На відповідному малюнку зображена щаслива юна пара (концепт суб'єктів), яка, обійнявшись, танцює (концепти руху), серця як символи любові (концепти ознак), а також фрагменти літа, осені, зими і весни як концепти часу. Танець відбувається на природі, тим самим визначаючи концепт простору в образних репрезентаціях. Таким чином, результати зіставного аналізу образних і вербальних репрезентацій свідчать про ширший зміст перших за рахунок концепту простору (пейзаж природи), концепту руху (обійми, танець), більшої представленості суб'єктів (на противагу самотній дівчині, закохані хлопець і дівчина). Інакше кажучи, вербальні репрезентації не охоплюють низку усіх концептів, представлених в образних репрезентаціях. Отримані результати є суголосними результатам дослідження М.І Жинкіна про неповну відповідність ступеня аналізу у сприйнятті картини ступеню дрібності аналізу у тексті [1].

Для повнішого зіставлення слухових образних репрезентацій із вербальними ми просили досліджуваних під час прослуховування музичного твору запропонувати основний концепт, який міг би слугувати назвою твору.

Як зазначалося вище, назва музичної п'єси «Ангел надії» не повідомлялася досліджуваним. Результати емпіричного вивчення свідчать про те, що спостерігається висока частотність у запропонованих досліджуваними концептах, що вказує на користь існування перехідних механізмів модальних репрезентацій в аmodalній. Розподіл запропонованих досліджуваними концептів викладено у таблиці 1.

Таблиця 1
Розподіл концептів у модальних (слухових) і вербальних репрезентаціях

<i>№ з/п</i>	<i>Перелік концептів</i>	<i>Частотність концептів (у %)</i>
1	Кохання	40 %
2	Розлука	36 %
4	Самотність	10 %
5	Ностальгія	4 %
6	Різне	10 %

Як видно з таблиці, переважна більшість досліджуваних (90%) запропонували концепти для назви музичного твору, які зустрічалися двічі і більше. За В. П. Серкіним, запропоновані слова-реакції на певний стимул, які зустрічаються тричі і більше у вибірці понад двадцяти п'яти осіб, слугують семантичними універсальними цього стимулу [5]. Відповідно, якщо стимулом вважати музичну п'єсу, то концептами, що виконують роль семантичних універсальних, є концепти кохання (20 досліджуваних запропонували цей концепт), розлуки (18 досліджуваних запропонували цей концепт), самотності (5 досліджуваних запропонували цей концепт). Концепт «ностальгія» зустрівся лише у двох досліджуваних, що не дає підстави його вважати семантичною універсальною.

Варто відзначити відсутність концепту «надія» у вербальних репрезентаціях, який би повною мірою відповідав образним репрезентаціям музичного твору. Водночас, назва п'єси «Ангел надії», очевидно, охоплює образи, що семантично втілюються у запропонованих досліджуваними концептах. Відтак, можна говорити про значну наближеність образних і вербальних репрезентацій, хоча й відсутність їхньої повної аналогії.

Результати проведеного експериментального дослідження образних і вербальних ментальних репрезентацій дають змогу дійти таких **висновків**. Психолінгвістичний експеримент слугує надійним способом дослідження взаємозв'язку когніції людини та мови, що втілюється у комплексній мовленнєво-мисленнєвій діяльності, функціонуванні когнітивних механізмів трансляції образу в мовний знак. Психолінгвістичний експеримент відповідає усім вимогам методології когнітивної парадигми, що дає змогу його використовувати у дослідженні інтелектуальної організації особистості. Важливою діагностичною одиницею образних і вербальних репрезентацій є концепт, позаяк характеризується не лише мовною природою, вираженою у понятті, а позалінгвальними ознаками у вигляді асоціацій, переживань, ситуацій. Така дуальна – образна і мовна – природа концепту дає широкі можливості для його використання у вивченні образних і мовних когнітивних структур. Результати проведеного експерименту свідчать про те, що попри значну змістову

наближеність образних і вербальних репрезентацій, не можна говорити про їх повну відповідність. Образні репрезентації зазвичай містять ширше поле концептів, які не завжди отримують вербальне втілення у поняттях. Таким чином, експериментально підтверджується теза, висловлена Ю. С. Степановим про те, що «концепти не лише мисляться, вони переживаються. Вони – предмет емоцій, симпатій, антипатій, а деколи – зіткнень» [7].

Перспективним вважаємо подальше дослідження мовленнєвої організації особистості у руслі когнітивної парадигми з допомогою психолінгвістичного інструментарію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – 157 с.
2. Засекіна Л.В. Структурно-функціональна організація інтелекту: Монографія. – Острого: Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2005. – 370 с.
3. Засекіна Л.В., Засекін С.В. Вступ до психолінгвістики. – Острого: Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2002. – 168 с.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е.С.Кубряковой. – М.: МГУ, 1996. – 245 с.
5. Серкин В.П. Методы психосемантики: Учебное пособие. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 207 с.
6. Солсо Р. Когнитивная психология. – СПб.: Питер, 2002. – 592 с.
7. Степанов Ю.С. В трёхмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. – М.: Наука, 1985. – 259 с.
8. Хомский Н. Язык и проблемы знания // Вестник Моск. ун-та. – Серия 9. Филология. – 1995. – № 4. – С. 131 – 157.
9. Gould, J.A. Classic Philisophical Questions. – Columbus: Bell and Howell Company, 1978. – 671 p.
10. Harley, T. The Psychology of Language. – New York: Psychology Press of the Taylor & francis Group, 2001. – 528 p.
11. Jeckendoff, R. What is a concept? // Frames, Fields, and Contrasts. New Essays in Semantics and Lexical Organisation.
12. Kosslyn, S.M. et al. Visual mental imagery activates topographically organized visual cortex: PET investigation // Journal of Cognitive Neuroscience. – 1993. – Vol. 5. – P. 263 – 287.
13. Paivio, A. Imagery, language, and semantic memory // Research Bulletin. – 1976. – P. 385 – 395.
14. Perry, L.K., L.K. Samuelson, Malloy L.M., Schiffer, R.N. Learn locally, think globally: Exemplar variability supports higher-order generalization and word learning / / Psychological Science. – 2010. - Vol. 21. - N 12. – P. 1894-1903.– 1992. – Hillsdale. – P. 191 – 209.
15. Pylyshyn, Z. Rules and representations: Chomsky and representation realism // The Chomsky Turn. – Cambridge, Mass, 1991. – P. 231 – 251.